

Јована Јовановић (Београд)

НОВА УПОТРЕБА ПРИДЕВА ХУМАН У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Захваљујући тековинама савремене цивилизације и културе, наш лексички систем се последњих деценија интензивно обогаћује новим речима. Модернизацију свакодневног живота неизбежно прати појава нових речи и израза којима се у језику морају именовати нови појмови. Невоља је, међутим, у томе што су друштвено-културне промене све интензивније, а то је махом последица интензивног индустријског напретка у областима информатике, технике и телекомуникација. Другим речима – наша потреба да говоримо о неком новом појму или појави из ових области по правилу се јавља много пре него што језички стручњаци за њих понуде ваљане називе. У нарочито проблематичним језичким ситуацијама налазе се они чија природа посла захтева да о иновацијама у информационој технологији каткад понешто и напишу, будући да одговарајућа правописна решења обично касне додатних неколико година за већ окаснелим лексичким решењима. Такве околности обично нагнају језик и његове говорнике да за новонастали појам или појаву изнедре неопходно име. Пошто се српски језик, сведоци смо, поприлично улењио када се ради о творби *нових речи*, најчешће се богаћење лексичког фонда заправо своди на преузимање речи из страног језика. Каткада су нове позајмљенице са лингвистичког становишта сасвим добре, јер се својом формом уклапају у фонетска, морфолошка и творбена правила српског језика. Тада ни говорници ни лингвистички нормативисти не наилазе на велике проблеме – нова реч се временом одомаћује и постаје део нашег лексичког фонда.

Некада се пак нове речи структурно уопште не уклапају у наш лексички систем, али опстају у њему из простог разлога што задовољавају једини неопходан критеријум – функционални критеријум. Очекивали бисмо самим тим да су позајмљенице са номинативном функцијом у језику увек добре и добродошле, јер се њима именују нови појмови у одређеној области, неопходни у комуникацији стручњака, али и обичних људи. У пракси, међутим, ствари нису баш тако једноставне, па ни све новоодома-

ћене речи у српском језику нису подједнако добре. Хајде да видимо о којим се речима ради...

Ево једног примера. Министарство здравља је пре неколико година, у оквиру Института за неонатологију, организовало прву српску „банку хуманог млека“, чији је задатак да обезбеди донирано млеко новорођеним бебама којима мајчино млеко није доступно. Пажњу нам је привукла неочигледна синтаagma *хумано млеко* – вероватно најновији пример у низу сличних лексичких спојева, као што су *хумана медицина*, *хумана генетика*, *хумани геном*. Као што видимо – придев *хуман* веома је распрострањен у медицинској терминологији, при чему се доследно појављује у значењу *људски*, односно *онај који је у вези са човеком*. Примера ради, синтаagma *хумана генетика* одомаћила се у српском језику као назив за једну научну дисциплину, област биологије, који се бави проучавањем и променљивости човекових особина. Термин *хумани геном* употребљава се у значењу *људски геном*, док се *хуманим млеком* у медицини очигледно назива *мајчино млеко*. Јасно је да је и овде постојала потреба да се на нивоу језика истакне како је реч о *млеку жене*, а не о, рецимо, *млеку краве*.

С друге стране, познато је да се придевски облик *хуман* у српском језику неретко налази и у синтаамама типа *хуман човек*, *хумана жена*, у оквиру којих има значење *племенит*. *Једнотомни речник српског језика* Матице српске из 2007. године открива нам да придев *хуман* води порекло из латинског језика и дефинише га на следећи начин: *којега одликује човекољубље, брига о другим људима, спремност да се помогне ономе ко је у невољи, човечан, племенит, човекољубив, благородан*; нпр. *хуман човек*. *Хуман* је, затим, каже Матичин једнотомник, и онај у коме се испољавају, - показују наведене особине, тј. онај који је *својствен таквим људима* – нпр. *хуман поступак*, *хуман гест*. Из поменуте дефиниције закључујемо да синтаagma *хуман поступак* може означавати само *племенит*, *благородан поступак*, никако *људски поступак*. Поставља се питање како онда у - конструкцијама типа *хумана генетика* исти облик има значење *она која се односи на људску врсту*, а одговор на ово питање пронаћи ћемо у *Великом речнику страних речи и израза* Ивана Клајна и Милана Шипке. Српски облик *хуман* потиче од латинског *humanus* и у савременом језику може имати неколико значења: 1. *који припада људској врсти, који се односи на људску врсту*; 2. *који је прожет човекољубљем, бригом о људима, човечан, племенит*; 3. *добротворан*.

Дакле – облик *хуман* у значењу *племенит* и *хуман* у значењу *људски*, онај који се тиче људи заправо имају корене у истом латинском придеву. Занимљиво је, међутим, да су у српски језик они дошли одвојеним путевима и у различито време, те се уврежило мишљење да се облик *хуман* не

може употребљавати у значењу *људски*. Поменути придев у значењу *племенит*, *човекољубив* постоји у нашем језику прилично дуго и може се сматрати романизмом, док се значење *људски*, тј. *онај који се односи на људе* – развило много касније, када су, посредством енглеског језика, у медицинску терминологију ушле синтагме типа *хумана медицина*, *хумани геном*, *хумана генетика*, *хумани вирус* и најзад, тек недавно, *хумано млеко*. Језичким стручњацима запало је за око и то да у енглеском језику за поменута два значења постоје у ствари два различита придевска облика – *human*, у значењу *људски*, *онај који се односи на људе*, *који је у вези са људима* и *humane*, у значењу *човечан*, *племенит*. Обе форме у енглеском језику заиста потичу од латинског придева *humanus*, док српско *хуман* у значењу *људски* потиче заправо од енглеског *humane*.

Поједини лингвисти сматрају да облик *хуман* не треба користити у значењу *људски*, да је реч о лошем утицају енглеске терминологије, те да би оваква употреба могла довести до забуне и нејасноћа у значењу. Употреба термина *хумана медицина* у српском језику наизглед уистину није неопходна, будући да *медицина* подразумева искључиво вештину лечења људи. Бригом о здрављу животиња и њиховим лечењем бави се друга научна дисциплина, за коју у српском језику постоји посебан назив – *ветерина*. Проблематичан је, донекле, и лексички спој *хумано млеко*, који се однедавно употребљава у домаћој медицинској терминологији, јер у српском језику већ постоји синтагма *мајчино млеко*, којом се диференцира млеко *жене* у односу на *животињско млеко*. Мајчино млеко увек се користи да означи млеко *жене* која доји новорођенче.

Поставља се питање да ли је придев *хуман* у значењу *људски*, *онај који се тиче људи* уопште био неопходан српском лексичком систему, те да ли испуњава основни, функционални критеријум због кога би требало да се задржи у нашем језику и буде забележен у нормативним речницима.

Да бисмо решили дилему јесу ли језички стручњаци оправдано устали против нове употребе придева *хуман*, узмимо, на пример, најмлађу од наведених синтагми – *хумано млеко*, која означава мајчино млеко, тј. млеко *жене* која доји. У многим контекстима и језичким варијететима – нпр. у разговорном језику или у језику књижевности – било би заиста потпуно неоправдано употребити спој *хумано млеко* уместо *мајчино млеко*. С друге стране, у медицинском жаргону и појединим научним контекстима има смисла говорити о *хуманом млеку*, из простог разлога што је синтагма *мајчино млеко* резервисана за неформалну комуникацију, неаркирана је и углавном се односи на млеко којим мајка доји сопствено дете. Захваљујући друштвено-културном напретку и модернизацији медицине, могуће је обезбедити донирано млеко новорођеним бебама којима мајчино млеко није доступно. Можемо само претпоставити да ће у

ери фармацевтске индустрије донирано млеко врло брзо почети да се прерађује или користи у производњи лекова и других производа који се могу користити у медицинске сврхе. У таквим околностима било би необично говорити о мајчином млеку, будући да се њиме имплицира однос између новорођеног детета и мајке која га доји.

Овај пример требало би да нам покаже како је често веома проблематично тврдити да је неки израз у језику непотребан и непожељан. Свака људска култура и сваки људски колектив обично стварају себи онакво средство за споразумевање какво им је потребно и, сагласно томе, мењају га, усклађујући га са новонасталим, промењеним потребама.

Има, међутим, ситуација када су интервенције у погледу номинације одређених појмова – у најмању руку неоправдане. Наиме, поменули смо да је у српском језику проблематична употреба термина *хумана медицина* – сама *медицина* већ подразумева вештину лечења људи, док се здрављем и лечењем животиња бави друга научна дисциплина, за коју постоји посебан назив – *ветерина*. Поставља се онда питање откуда потреба да се уз реч *медицина* употреби квалификатор у значењу *она која се тиче људи, која је у вези са људима*, а да бисмо на њега могли одговорити морамо се вратити у давну 1936. годину, када је у Београду основан први Ветеринарски факултет. Ова научна институција изнедрила је временом многе стручњаке, докторе наука, неколико чланова Српске академије наука и уметности, а 1981. чак је одликована *Орденом заслуге за народ са златном звездом*. Међутим, не тако давне 1998. године некоме се учинило да назив *Ветеринарски факултет* можда ипак није довољно академски или не звучи озбиљно за једну научну институцију... Можда је некога придев - ветеринарски асоцирао на животиње, а не на лечење, тек те 1998. године поменута институција названа је *Факултетом ветеринарске медицине* – - хм... као да је неко желео да каже: Ето, нек' се зна да смо и ми лекари!

Ако у светлу новонастале *ветеринарске медицине* поставимо питање је ли оправдана употреба термина *хумана медицина*, закључимо да можда ипак и јесте, али увек у медицинском жаргону и то у контекстима у којима је неопходно диференцирати медицину од ветерине. *Хуманој медицини*, као ни *хуманом млеку* није место у разговорном или новинском језику, док је термин *ветеринарска медицина* уопште неоправдан са аспекта лексичког значења. Ипак, термин *ветеринарска медицина* неће запарати уши просечног слушаоца, јер су наше уши навикле да у јавном језику - и језику медија чују све и свашта. Најчешће су у питању бесмислене и неразумљиве конструкције новинара или политичара, али преоденуте у рухо које одаје утисак интелектуалности, стручности и језичке компетенције.